

ГЕНЕТИКА, СЕЛЕКЦІЯ ТА БІОТЕХНОЛОГІЯ ВІДТВОРЕННЯ КОНЕЙ

УДК 636.1.082

ГЕНОФОНД КОНЯРСТВА УКРАЇНИ

***І.В. Ткачова, кандидат сільськогосподарських наук
Інститут тваринництва НААН***

Однією з вагомих проблем світового товариства є керування різноманіттям генетичних ресурсів. Конярство є специфічною галуззю, найбільш перспективні напрями якого у сучасних умовах – спорт, хобі, дозвілля людини, лікувально-оздоровчі функції, обробка садиб. Засобом збереження та удосконалення конярства є ефективне використання племінного матеріалу.

Конярство, кіннозаводство, генофонд, породи, селекція, розведення, відтворення, роботоздатність.

Найважливіша задача будь-якої галузі тваринництва – забезпечення ринку продукцією вітчизняного виробництва. Конярство є не лише однією з традиційних галузей аграрного комплексу України, але і об'єктом збереження біологічного різноманіття, визначеним Міжнародною продовольчою організацією FAO [1, 2] і законодавством України. Втім, з початком економічного реформування в Україні, зокрема її аграрного комплексу, популяція коней в Україні зазнала значного скорочення – майже на 50 % за останні 20 років, переважно через недосконалість інфраструктури кіннозаводства і кінного спорту.

Мета роботи – висвітлити сучасний стан галузі конярства в Україні і дати докладну характеристику генетичних ресурсів, що використовуються в удосконаленні кінських порід різних напрямів використання.

З усього поголів'я коней близько 80 % утримується у селянсько-фермерському секторі, отже основним напрямом їх використання залишається робочо-користувальний. Разом з тим, зростає цікавість населення до коней різних порід і типів для спорту, відпочинку і розваг: агротуризму, верхової їзди як хобі,

іпотерапії тощо. Зі зростаючими можливостями експорту дієтичної конини, популяризації кумису у санаторно-лікувальній сфері, повертається актуальність розведення коней ваговозних порід.

Матеріали і методи досліджень. Матеріалами досліджень слугувала база даних племінного конярства України. Методи досліджень: статистичні, зоотехнічні.

Результати досліджень. Україна на початку 1990 року нараховувала 754 тис. голів коней, працювало 11 державних кінних заводів, 4 іподроми, 132 племінні конеферми, кінноспортивні комплекси, школи і клуби. Якщо у перші роки незалежності (з 1990 по 1999 роки) поголів'я коней мало змінилося, то в подальшому (особливо з 2003 року) вітчизняне конярство, як і більшість інших тваринницьких галузей, зазнало значного скорочення, що продовжується і понині.

Рисунок 1 демонструє динаміку загального кінського поголів'я за останні 23 роки. На 1 січня 2014 року загальне поголів'я коней в Україні становило 376,6 тис. голів.

Сучасне поголів'я коней нерівномірно розподіляється по областях України. Так, згідно статистичних даних, найбільша кількість коней утримується в господарствах різних форм власності Волинської області (13,0 % від усього поголів'я України), а найменша – в Луганській (0,43 %). По географічних зонах України найбільша кількість коней утримується у західному регіоні (234,0 тис. гол. або 52,8 %), менше – у центральному (165,9 тис. гол. або 37,4 %) і найменше – у південно-східному (43,5 тис. гол. або 9,8 %).

Змінилась і структура перерозподілу кінського поголів'я у сільськогосподарських підприємствах та у господарствах населення. Так, якщо на початку політичного і економічного відокремлення України (1991 р.) основне поголів'я коней – 700,9 тис. гол. (93,0 %) утримувалось у сільськогосподарських підприємствах, тобто – у державній та кооперативній власності, то на сьогодні більшість поголів'я перейшла у приватну власність населення, що пов'язане з розпакуванням землі і майна.

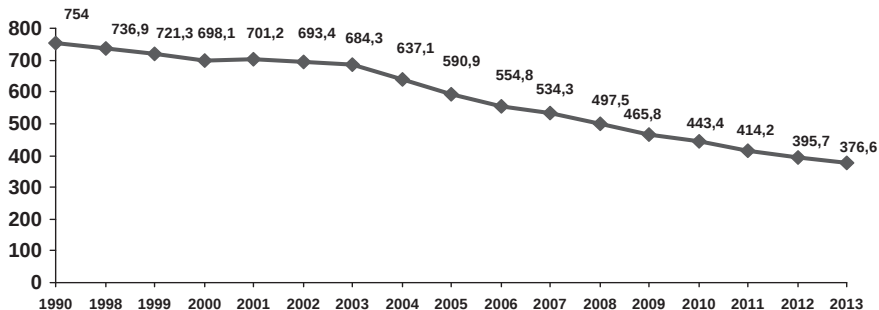

Рис. 1. Динаміка загального поголів'я коней в Україні (тис. гол.).

Поряд із позитивними моментами цього переходу виникає і цілий ряд негативних: некероване відтворення, збут за кордон та неефективне використання кращого селекційного матеріалу, гальмування селекційного процесу із породами і користувальним поголів'ям, низький економічний ефект або збиток від використання коней у різних сферах господарської діяльності, часто відсутність обліку тощо.

Якісне удосконалення коней усіх напрямів використання можливе лише за наявності потужної племінної бази. Загальний генофонд племінного конярства в Україні складається з 12 порід (рис. 2).

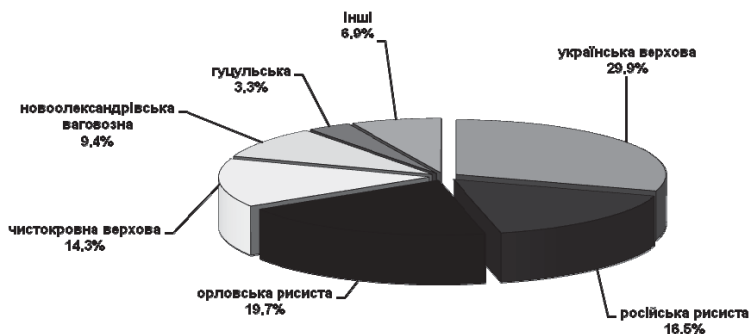

Рис. 2. Питома вага кінських порід, районованих в Україні

Найбільш поширеними породами в Україні є традиційно районовані українська та чистокровна верхові, російська та орловська рисисті, новоолександрівська вагוזозна, гуцульська. Інші

породи (вестфальська, тракененська, арабська, будьонівська, ганOVERська, бельгійська теплокровна, ольденбурзька, ахалтекинська, фризька, голандська напівкровна тощо) разом становлять менш ніж 7 %.

Найчисельнішою породою коней є вітчизняна – *українська верхова*. Робота зі створення та удосконалення української верхової породи коней в Україні ведеться з 1952 року. Порода спортивного напрямку роботоздатності, створена шляхом відтворювального схрещування складних генетичних комплексів за участі російської верхової, чистокровної верхової, тракененської, угорської, арабської, ганOVERської порід коней. Коні української верхової породи характеризуються високим зростом, мають розвинений тулуб, гармонійний склад будови тіла, міцну конституцію. У них пропорційна голова, довга з високим виходом шия, глибокі та широкі груди, рівні середні за довжиною спина та попереку, довгий широкий нормального нахилу круп, міцні правильної постави кінцівки, енергійний темперамент, продуктивні рухи на різних аллюрах, висока здатність до засвоєння елементів вищої школи верхової їзди. Середні проміри жеребців-плідників (см): 167,5-168,0-195,4-21,0; маток: 163,8-164,0-192,8-20,3.

Завдяки притаманним якостям, коні задовольняють високі вимоги класичних видів кінного спорту, використовуються як коні хобі-класу. Розводять українську верхову породу у 6 кінних заводах: ТОВ «Харківський кінний завод», філії Лозівський, Олександрійський, Деркульський, Дніпропетровський кінні заводи ДП «Конярство України», Нагірнянська філія ЗАТ «Райз-Максимко», а також у 18 племінних репродукторах.

За останні роки рейтинг породи за результатами виступів наших вершників в міжнародних змаганнях з класичних видів кінного спорту суттєво не покращився. Основною проблемою розвитку вітчизняного спортивного конярства є недосконала система кінного спорту, яка раніше займала пріоритетні позиції у світі. Сьогодні федерація кінного спорту займає малоактивну позицію, розформовані кінноспортивні школи, втрачені традиції підготовки вітчизняних спортсменів-кіннотників та тренерський склад, який був спроможний реалізувати генетичний потенціал коней вітчизняної селекції. Саме тому невелика кількість видатних спортсменів України віддають перевагу коням, що пройшли спортивну підготовку в Європі.

Разом з цим є значні досягнення. Українські спортсменівкінотники увійшли до рейтингу Європейської федерації кінного спорту (FEI) на конях вітчизняної селекції. Вперше за часи незалежності України вітчизняна пара виступала на Олімпійських іграх (Лондон-2012, Великобританія) у виїздки (С.Кисельова і Париж (УВП), народж. у Лозівському к.з.). За останні три роки українські кінотники неодноразово приймали участь у міжнародних змаганнях високого рівня, займали призові місця, в тому числі за кордоном: Міжнародні змагання з виїздки CDI*** (Ахляйтен, Австрія), Міжнародні змагання з виїздки CDI*** (Вроцлав, Польща), Міжнародний турнір CDI-W (Мехелен, Угорщина), Кубок Президента Російської федерації (Москва, Росія), Міжнародний турнір з триборства CSI1* (Москва, Росія), Міжнародний турнір з виїздки CDI-W (Н.Новгород, Росія), Етап Кубку світу з триборства CSI1* (Білорусь).

Племінна робота з породою спрямована на збереження характерних особливостей породи, її оригінального типу, покращення статей екстер'єру, удосконалення племінних якостей, підвищення спортивної роботоздатності. Досягти цього планується, перш за все, за рахунок чистопорідного розведення при широкому використанню породних, типових жеребців-плідників, які мають у родоводах предків орлово-ростопчинської породи (з умовною кровністю у межах $\frac{1}{8} - \frac{3}{16}$ та вище).

Розведення української верхової породи при дотриманні технології вирощування, годівлі, тренінгу та заводських випробувань коней за руховими і стрибковими якостями є рентабельним. Коні української верхової породи завдяки оригінальному типу, гарним зовнішнім формам, високій спортивній роботоздатності користуються широким попитом для племінного розведення, кінного спорту, прокату та експорту.

Чистокровна верхова порода коней – провідна у світі, як краща порода призового напрямку. Більш ніж 300 років тому назад шляхом спрямованого схрещування місцевих кобил з жеребцями східного походження (варварійськими, турецькими, арабськими) були отримані верхові коні з високими показниками жвавості та дистанційності у гладких скачках. Завдяки видатним робочим якостям та стійкій передачі їх нащадкам ця порода визнана поліпшувачем для багатьох верхових кінських порід. В Україні коні цієї породи розводяться з XVIII сторіччя і в сучасній структурі порід займають 14,3 %. За весь період розведення генеалогічний склад

породи змінювався під тиском завезення жеребців імпоротної селекції.

У вітчизняних кінних заводах і племінних репродукторах нараховується 478 коней чистокровної верхової породи, в тому числі племінних кобил – 180 голів.

У зв'язку з тим, що племінна робота з чистокровою верховою породою може вестись лише методом чистопородного розведення за лініями, досконала генеалогічна структура сприяє прогресу породи і це доведено світовим досвідом. За останні роки спостерігається велика різноманітність поголів'я коней чистокровної верхової породи за походженням. Все більше набуває застосування метод розведення – крос ліній і, відповідно, менше використовується споріднене розведення з інбридингом на перевірених, цінних саме для наших умов представників породи.

На сьогодні в Україні спостерігається активний розвиток двох ліній – Норсерн Дансера та Нейтів Дансера, представники яких мають найвищі показники жвавості. Разом з тим втрачені цінні дистанційні лінії, представники яких більш універсальні за роботоздатністю, міцніші за конституцією і характеризуються високою адаптаційною здатністю. Інтенсифікація селекції – необхідна умова розведення чистокровної породи, особливо коли поставлено завдання значно покращити роботоздатність та племінні якості коней, що дозволить вітчизняному поголів'ю конкурувати з кіньми інших країн.

Новоолександрівська ваговозна порода коней поряд з українською верховою є національним надбанням і золотим фондом українського кінозаводства. Робота з ваговозними породами коней в Україні ведеться з 1868 року, в подальшому сформувалися кілька породних типів ваговозів. З 1960 року робота з новоолександрівським типом ваговозів зосередилася на трансформуванні типу в нову породу, яка була затверджена у 1998 році.

Більше двадцяти представників породи отримали звання чемпіонів і рекордистів породи. Жеребець Пакет вивіз вантаж 24 тони за 5 м 55 см. Тамбур – рекордист породи за тяговою витривалості (вивіз вантаж 9,4 тони на 1147 м). Кобила Геральдика – рекордсменка СРСР по доставці вантажу риссю – пройшла дистанцію 2000 м з тяговою зусиллям 50 кг за 5 хв. 20,4 сек. У випробуваннях на максимальну силу тяги кобила Любіміца проявила тяглове зусилля, відповідне вазі на колесах 31 т.

Сучасні представники новоолександрівського ваговоза – це коні правильного екстер'єру, масивні, гармонійно складені, сухої міцної конституції, енергійного і разом з тим врівноваженого темпераменту, високої працездатності, відрізняються життєздатністю і високими показниками відтворення. Середні проміри жеребців - 154-165-207-23,5 см; кобил - 150-159-193-21 см).

Останніми роками попит на племінний молодняк новоолександрівської ваговозної породи зростає, про що свідчить стабільний рівень продажу. І це не дивно, адже новоолександрівський ваговоз завдяки невибагливості, скороспілості, високій роботоздатності, урівноваженому темпераменту, нарядним формам користується популярністю як сільськогосподарський кінь. Один з напрямів рентабельного ваговозного конярства – продуктивний, адже завдяки високій енергії росту, молодняк 1,5 років за живою масою досягає 75 % від дорослого коня, до 3 років майже повністю закінчують свій розвиток. Забійні якості коней новоолександрівської ваговозної породи вищі, ніж у коней інших порід, при забої в оптимальні періоди (1,5; 2,5; 3,5 роки) забійний вихід складає 51,1 %.

Новоолександрівські ваговози характеризуються високою молочністю – від кобил за лактацію одержують до 2500-3000 кг молока, причому активно лактувати вони здатні до 15-річного віку. На фоні екологічно нестабільної ситуації в деяких регіонах України галузь кумисовиробництва і виробництва сухого кобилячого молока для галузей медицини, косметології, дієтичного харчування набуває перспективного напрямку в плані устаткування спеціалізованих ферм на промисловій основі, укомплектованих високопродуктивними матками новоолександрівської ваговозної породи.

Орловська рисиста порода створена в XVIII-XIX ст. в Хреновському кінному заводі Воронізької області графа О.Г.Орлова шляхом складного відтворювального схрещування кращих на той час порід коней – арабської, датської, голландської, чистокровної англійської, мекленбурзької та інших. Сучасний орловський рисак – це крупний, гармонійно складений, нарядний кінь запряжного типу зі своєрідною красою форм, з сухою головою, довгою, вигнутою шиєю, високою холкою, широкою спиною, мускулистим попереком, широким крупом, сухими ногами.

Роботоздатність орловського рисака досить висока, окремі представники успішно змагаються на іподромах з більш жвакими

російськими, американськими та французькими рисаками. Кількість орловських рисаків в суб'єктах племінної справи складає 500 голів, у т.ч. 260 кобил. Середня жвависть жеребців – 2.08,9; кобил – 2.20,4. Середні проміри жеребців: 162,1-164,9-187,3-20,7; кобил: 160,5-162,6-184,6-20,0. Найбільше розповсюдження в породі за наявністю жеребців та конематок мають лінії Піона, Пілота, Отбоя, Ісполнительного, Барчука.

Унікальність орловської рисистої породи потребує чисто-порідного розведення з використанням кросів ліній, удосконалення в плані укрупнення калібру, типовості, нарядності зі збереженням адаптаційних властивостей і високої роботоздатності.

Російська рисиста порода (трансформується в українській внутрішньопородний тип рисистих коней) створена в результаті схрещування орловських кобил з американськими рисистими жеребцями. Перші спроби схрещування, які проводились в кінці XIX століття показали, що помісний молодняк в масі має більш високу жвависть, ніж чистопорідний орловський рисак, що викликало розширення завою американських жеребців та їх інтенсивне використання. З 1927 року велась цілеспрямована робота з орлово-американськими помісями з метою створення вітчизняної рисистої породи, на основі використання зворотного схрещування помісей з орловськими рисаками та відтворювального схрещування. Відбір вівся за жвавистю та бажаним запряжним типом і в результаті багаторічної племінної роботи була виведена порода, яка задовольняла вимоги до поліпшувача масового конярства з високими показниками жвавості. В 1949 році порода була затверджена.

Російським рисакам притаманні крупний зріст, міцна суха конституція, пряма спина, достатня довжина і глибина грудей, добре виповнений попереk, правильної будови кінцівки, міцні сухожилки та зв'язки суглобів.

На сьогодні в Україні кількість російських рисаків в суб'єктах племінної справи складає близько 400 голів, у т.ч. 250 племінних кобил. Середня жвависть жеребців – 2.03,5; кобил – 2.11,1. Середні проміри жеребців: 161,0-163,9-189,0-20,7; кобил: 160,8-162,9-185,0-20,1. Найбільше розповсюдження в породі мають лінії Воломайта та Скотланда з чисельним гілковим відгалуженням.

В сучасних умовах розведення російської рисистої породи головна мета добору за роботоздатністю набуває все більшого значення в зв'язку з підвищеною орієнтацією породи на біговий

спорт. Разом з тим, призовий рисак повинен бути конституційно міцним, здатним витримувати високі навантаження та спортивну витривалість при випробуваннях на іподромах і бути конкурентоспроможним серед представників світових рисистих порід.

Гуцульська порода – локальна порода гірських коней. Батьківщиною гуцульських коней є гуцульський район Східних Карпат (територія сучасної України, Румунії, Польщі). Предками породи вважаються тарпани гірського типу. Також є думка, що порода виведена шляхом схрещування місцевих буковинських і галицьких коней з жеребцями норійської, пінцґаузької, арабської та деяких угорських порід. Перше згадування про гуцульських коней відноситься до 1603 році. У 1856 році недалеко від Радовецького кінного заводу був побудований кінний завод Лучина (Luczina) – перший з розведення гуцульських коней. За часів Австро-угорської монархії, влада якої поширювалася і на початкову область проживання гуцульських коней, вони піддавалися систематичній цілеспрямованій селекції для використання в кавалерії. До того ж періоду сягають і найстарші лінії гуцульських коней. У 1915 р. табуни гуцульських коней були переведені у Вальдорф (Австрія). Після закінчення війни і розпаду Австро-угорської імперії, центри розведення гуцульських коней перемістилися в Україну, Румунію, Словаччину і Польщу. З 1979 р. гуцульські коні перебувають під охороною фонду захисту тварин рідкісних місцевих і примітивних порід. Для цих цілей у 1994 р. була створена Міжнародна Федерація Гуцульських коней (H.I.F.), до якої входить і Україна.

Гуцульські коні невисокі, середня висота в холці жеребців – 139-145 см, кобил – 137-142 см. Коні міцної статури, голова виразна з великими очима і маленькими рухливими вухами, груди глибокі і широкі, круп добре розвинений, спина міцна, шия мускулиста і сильна. Копита маленькі і міцні – зазвичай гуцульські коні не вимагають кування. Масть в більшості гніда з темним ремнем по спині, також може бути булана, ворона, руда, сіра, мишаста. Метод розведення гуцульських коней – чистопородний за основними типами: оригінальний (первинний), верховий, верхово-запряжний. Лінії, за якими ведеться племінна робота в Україні: Ґроби, Ґорала, Ґургула, Оусора, Піетросу [3]. Провідним племінним репродуктором гуцульської породи в Україні є селекційний центр НВА «Племконецентр» Закарпатської області.

Коні гуцульської породи добре пристосовані для роботи в гірських районах, можуть використовуватися для гірського туризму.

Останніми роками вони набули високої популярності у центрах іпотерапії, через свій спокійний темперамент, невисокий зріст та дуже зручні для вершника рухові якості.

Галузь конярства, як і інші галузі тваринництва, безумовно повинна і спроможна бути конкурентоспроможною, рентабельною і самоокупною. Однак в умовах економічної кризи, коли загальмований ринок збуту вітчизняної продукції, збереження і удосконалення поголів'я тварин потребує державних дотацій, що широко застосовується і в країнах розвиненого тваринництва. Так, у Норвегії аграрна галузь датується на 63 % державою, у Швейцарії – на 56,6 %, Японії – на 55,9 %, Кореї – на 53,8 %, в Китаї – на 17 %, Канаді – на 14,3 [4].

Конкуренція коней зарубіжної селекції з вітчизняними, малочисельними але добре адаптованими до господарсько-кліматичних умов різних регіонів України, соціально-економічна перебудова, зміни форм власності, економічна криза та інші чинники визначили проблему збереження цінних порід вітчизняної селекції особливо важливою. Від вирішення цього питання залежить доля порід коней, яких традиційно протягом багатьох років розводили на території нашої країни, особливо порід, створених в Україні, що характеризуються найкращими ознаками, притаманними коням світового генофонду. При удосконаленні порід коней з обмеженим племінним ядром особливу важливість набуває визначення оптимальної статеві-вікової та генеалогічної структури, запровадження комплексу селекційних, технологічних, генетичних, кліматичних, соціально-економічних факторів, які впливають на формування ліній та заводських типів з урахуванням чистопородного розведення та схрещування з кращими представниками світового генофонду.

Коні вітчизняної селекції ще не так давно ставали чемпіонами Олімпійських Ігор і користувалися великою популярністю, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Втрата племінної бази призведе до того, що на її відновлення піде багато років, та величезні кошти, та головне – буде втрачено безцінний досвід вітчизняного кіннозаводства, його вікові традиції, малочисельні конярські кадри, віра людей в те, що справа їх життя потрібна вітчизні.

Висновки

1. Різноманітні вимоги до коней викликають необхідність вивчення методів отримання найбільш бажаних типів та груп коней, що задовольняють ті чи інші потреби населення, залучення надійних інвесторів до виконання програм, що забезпечать підтримання конкурентоспроможності конярства в Україні з урахуванням соціальних та економічних умов.

2. Рентабельність конярства буде залежати у першу чергу від інтенсивності розвитку інфраструктури областей України, в якій значну позицію будуть займати спорт, дозвілля і оздоровлення людини. За умови розвитку кінного спорту, туризму, іпотерапії, кумисовиробництва та інших перспективних сфер коневикорстання, поголів'я коней у господарствах усіх категорій буде нарощуватись і якісно удосконалюватись, з цього вже вбачається і перспектива збагачення генетичного різноманіття галузі новими породами і типами коней для різних сфер використання.

Список літератури

1. Scherf B. Basic demographic data – a prerequisite for effective management of animal genetic resources / B.Scherf, D.Pilling // Animal genetic resources information. – Vol. 44. – Rome, Italy. - 2009. – P. 1-6.
2. 61st Annual Meeting of the European Association for Animal Production, August 23-27, 2010. – Heraklion-Crete Island, Greece.
3. Головач М.Й. Історія коней гуцульської породи // М.Й. Головач, М.М. Головач / Державна книга племінних коней гуцульської породи. – Т. 2. – Ужгород: «Карпати». – 2013. – С. 9-10.
4. <http://agroconf.org>

Одной из весомых проблем мирового общества является управление разнообразием генетических ресурсов. Коневодство является специфической отраслью, наиболее перспективные направления которого в современных условиях - спорт, хобби, досуг человека, лечебно-оздоровительные функции, обработка усадеб. Средством сохранения и усовершенствования коневодства является эффективное использование племенного материала.

Коневодство, коннозаводство, генофонд породи, селекція, розведення, воспроизводство, работоспособность.

One of the main challenges of the global society is the management of diversity of genetic resources. Horse breeding is a specific industry, the most promising direction in the contemporary terms - a sport, a hobby, leisure human therapeutic options, treatment estates. Means of maintenance and improvement of the horse breeding is the effective use of breeding material.

Horse breeding, horse-stud, the gene pool of the breed, breeding, reproduction, performance.

УДК 636.1.082

ВИВЧЕННЯ УМОВНИХ ГЕНОТИПІВ ТРАКЕНЕНСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ В УКРАЇНІ

К.В. Бєлікова, здобувач*

Інститут тваринництва НААН

У статті викладено результати вивчення впливу вихідних порід на формування масиву коней тракєненської породи в Україні. Вивчено родоводи коней сучасного поголів'я тракєненської породи, зарєєстрованого ДП «Агентство з ідєнтифікації і реєстрації тварин» (n=355). Дослідження проведено на поголів'ї, розподіленому на умовні генотипи за частками крові (кровністю) по породах, які використовували при створєнні та удосконаленні тракєненської породи коней (чистокровна верхова, арабська, ахал-текінська). Встановлено, що основними генеалогічними комплексами цього поголів'я (жеребців, кобил, меринів) є тракєно-англо-арабський та тракєно-англійський і меншою мірою тракєно-арабський та тракєно-англо-текінський.

Тракєненська порода коней, розведення, селекція, кровність, генеалогічні комплекси, частка крові, умовний генотип.

Пройшло 283 роки з часу заснування Тракєненського заводу в Німєччині, який став основою створєння тракєненської породи коней. Тракєненський завод існував 212 років. За два сторіччя залишили потомство 1121 жеребець. Більша частина з них належала до англійських чистокровних, англійських напівкровних, східних чистокровних, арабських чистокровних, англо-арабських,

**Науковий керівник – кандидат с.-г. наук І.В. Ткачова*